

Sjung till Herrens ära

Sveriges Kyrkosångsförbund i historiskt perspektiv

ROLF LARSSON

Kyrkosångsförbundets stora uppgift var att ta hand om och leda den kyrkliga körverksamhet som på 20-talet höll på att växa fram runt omkring i Sveriges bygder. Körverksamheten skulle också manifesteras i rikskyrkliga musikhögtider. Den första av dessa hölls i Linköping 1927. Det blev en god början och ett oförgätligt minne för alla som var med. För egen del minns jag bäst den kör som under märkesmannen Andréns ledning sjöng Bach och Albert Schweitzer som spelade Bach på dömens orgel. Det blev inledningen till en fortsättning, en utveckling som jag inte tvekar att beteckna som lysande, grandios: mäktigt tillväxande sångarskaror och allt förnämligare kvalitet.¹

Så skriver biskop Gustaf Aulén i en hälsning till Kyrkosångsförbundet vid dess 50-årsjubileum år 1975 i Linköping. Aulén har kallats ”kyrkosångsbiskopen” eller ”svensk kyrkomusiks nestor” på grund av sin långa och aktiva gärning i kyrkomusikens och liturgins tjänst.² Han drog sig alltså inte för att använda orden lysande och grandios om Kyrkosångsförbundets framväxt och kvalitativa utveckling. Rent numerärt kan man konstatera att det år 1928 fanns 7000 korister. Vid sekelskiftet, drygt sjuttio år senare, räknade Kyrkosångsförbundet cirka 80 000 sångare, varav ungefär hälften barn- och ungdomskör-sångare. Till den kvalitativa utvecklingen har många faktorer bidragit,

1 Aulén 1975.

2 Om Auléns insatser på dessa områden se Jonson 2011, kap. 9 och 20, särskilt s. 123f.

vilket min framställning vill visa. Det inledande citatet är hämtat ur den jubileumsskrift som utgavs år 1975, där Ingvar Sahlin, en av kyrkosångens ledande gestalter under många år, gett en innehållsrik historik av Kyrkosångsförbundets första femtio år. I min följande framställning av dessa femtio år har jag gång på gång återvänt till denna uppsats som ger en fyllig, spännande och personligt charmerande bild av Kyrkosångsförbundets utveckling.³

Rötter

Sveriges Kyrkosångsförbund (SKsf) har en lång förhistoria. Kyrkosångens vänner (KSV) spelar en viktig roll med början i Skara stift redan på 1880-talet. 1892 bildades KSV:s centralkommitté vid ett möte i Jönköping. En ledande ideolog under den första tiden var folkskoleinspektören Rikard Norén. Hans syn på kyrkomusikens uppgift fick genomslag i KSVs stadgar från 1893. Som sällskapets mål angavs att främja ”kyrkosångens höjande och utveckling i trenne historiskt givna arter, nämligen liturgisk växelsång, koralsång och körsång efter den av den äldre lutherska kyrkan givna normen, allt i syfte att i evangelisk-luthersk anda höja församlingarnas gudstjänstliga liv”. KSV bildades som ett forum för kyrkomusiker och präster med intresse för liturgiska och kyrkomusikaliska frågor. 1910 inleddes ett organisatoriskt samarbete med Sveriges allmänna organist- och kantorsförening (SAOK), bildad 1901, vilken 1955 antog namnet Kyrkomusikernas riksförbund (KMR) med inriktning mot kyrkomusikernas utbildning och arbetsförhållanden. En samarbetskommitté mellan Kyrkosångsförbundet, KMR och KSV bildades år 1959 med namnet Kyrkomusikorganisationernas samarbetskommitté (KOSK) som formaliserades med stadgar år 1972.

KSV initierade de första gemensamma samlingarna för körsångare. Mellan åren 1910 och 1924 hölls fem allmänna kyrkosångsmöten. Det hade vid denna tid börjat hända åtskilligt på kyrkomusikens område i vårt land. Mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet började

³ Sahlin 1975, s. 13–44.

gudstjänstfrågorna komma i centrum. I det liturgiska arbetet framträdde U. L. Ullman, sedermera biskop i Strängnäs, som en ledande gestalt.⁴ Om kyrkomusiken hade kyrkomötet redan 1888 uttalat att lämpliga körsånger borde finnas i liturgin för att förhöja gudstjänstens värde. Två kyrkohandböcker stadfästes med 23 års mellanrum, år 1894 och 1917. I *Musiken till den svenska mässan* 1897 finner vi många av ordinariets sånger liksom ett niofaldigt Kyrie i körsättningar, vilket motiverades av utgivarna med traditionen från reformationen. Ett *Missale* från 1914 innehöll musik till introitus på vissa högtidsdagar. Året därpå, år 1915, utkom *Hymnarium för Svenska kyrkan*, med biskop U. L. Ullman och musikdirektören John Morén som ansvariga. Samma år utgav Ivar Widén en samling körhymner, och året därpå utkom körsamlingsverket *Musica Sacra*. År 1924 utgavs det första häftet av *Evangelisk tidegård* av Knut Peters och Arthur Adell. Det blev startpunkten på en rik utveckling av den svenska tidegården. All den musik som utgavs under dessa år lade en solid grund för kyrkosångens och kyrkosångsrörelsens inriktning och utveckling. Det skulle dock dröja länge innan kyrkokören fick en erkänd plats i liturgin.

Det fanns enstaka kyrkokörer i Sverige redan under 1800-talet. Vi känner till Rydakören i Västergötland från 1862, från början en manskör, Svennevadskören från 1879 och Maria kyrkokör i Stockholm från 1887, för att nämna några. KSV brukar som sin upprinnelse räkna den tredubbla prästerliga sångkvartett som samlades till sin första repetition i sockenstugan i Skara den 19 september 1888. Många av de första kyrkokörerna var manskörer. Det dröjde en tid innan det blev vanligt med blandade kyrkokörer. Först på 1920-talet började kyrkokörer bildas överallt i vårt land. Vid den här tiden kan man börja tala om en levande körrörelse inom kyrkan. Tiden var mogen att bilda ett riksförbund.

⁴ Om Ullmans insatser i det liturgiska restaureringsarbetet se Bexell 1987 eller Martling 1992, s. 117–123.

Sveriges Kyrkosångsförbund, RISK – och Sveriges Kyrkosångsförbund igen

Det var 27 januari 1925 som Sveriges Kyrkosångsförbund bildades i S:ta Claras kyrkosal i Stockholm, ett märkesår i svensk kyrkohistoria på flera sätt. Särskilt kan erinras om det stora ekumeniska mötet i Stockholm under ärkebiskop Nathan Söderbloms ledning. Följande år fastställdes stadgarna för Kyrkosångsförbundet. Målsättningsparagrafen lyder: ”Sveriges Kyrkosångsförbund är en sammanslutning av inom Sveriges olika stift befintliga kyrkosångsförbund och andra organ, vilka vilja väcka och fördjupa kärleken till samt odla den heliga sången, Gud till ära, Kristi kyrka till uppbyggelse.”

När Sveriges Kyrkosångsförbund bildades sammanfogades och organiserades en rörelse som redan börjat växa fram i flera stift. Det första stiftsförbundet bildades i Uppsala ärkestift år 1922. Vid Kyrkosångsförbundets första årsmöte 1925 valdes docenten Gustaf Lindberg till ordförande med ärkebiskop Nathan Söderblom till hedersordförande. Därmed var en ordning satt som ännu råder inom Kyrkosångsförbundet. Dess ordförande är en biskop, en person som har möjlighet att aktualisera förbundets frågor i kyrkomöte och biskopsmöte, men det är ordföranden för styrelsen som leder det praktiska arbetet med jordnära och handfasta frågor.

Två kyrkomusikaliska organisationer existerade sedan länge sida vid sida med varandra: Kyrkosångens vänner (KSV) tillkommen 1892 och Kyrkosångsförbundet tillkommet 1925, med visst samarbete men rätt oklar arbetsfördelning mellan dem. År 1972 var tiden mogen för en organisatorisk förändring. Då bildades Riksförbundet Svensk Kyrkomusik, RISK. Inte bara Kyrkosångsförbundet och KSV kom in under RISK:s paraply, utan även Laurentius Petri Sällskapet (LPS) och Heinrich Schütz-sällskapet. Till ordförande i RISK valdes biskop Bertil Gärtner, och vice ordförande blev rektor Ingvar Sahlin. Till styrelseordförande valdes kyrkoherde Kuno Åberg. Dåvarande domkyrkoorganisten Olle Ljungdahl i Karlstad blev förbundsdirigent. Att nu flera kyrkomusikorganisationer samlades under samma paraply innebar en kompetensförstärkning och en breddning av förbundet.

Grupperingar som betonade olika sidor av kyrkosången fick möjlighet att påverka kyrkosångsrörelsen och kunde dessutom bättre nå ut med sin verksamhet. LPS:s styrelse blev en sektion för liturgi och musikvetenskap inom RISK.

Det var nog den något egendomliga bokstavskombinationen RISK som bidrog till att namnfrågan började diskuteras igen mot slutet av 1980-talet. Man längtade efter en tydligare "varubeteckning". Namnet RISK gav ju inga kyrkliga eller musikaliska associationer, men inbjöd till återkommande vitsar om "Risk-projekt". Många ville återknyta till det namn som burits av det största av de tidigare delförbunden, såsom bäst ägnat att uttrycka rörelsens identitet som kyrklig körrörelse. Därför beslöts år 1991 att för organisationen som helhet anta det väl beprövade namnet Sveriges Kyrkosångsförbund.

Vilka tillhör Sveriges Kyrkosångsförbund?

Majoriteten av de delförbund som ingår i Kyrkosångsförbundet är stiftsförbunden, 16 till antalet, flera av dem äldre än riksförbundet. Stiftsförbunden driver en egen verksamhet och följer lokala traditioner; de arrangerar kurser, barnkördagar och kyrkosångsfester. I många stift sker ett nära samarbete med av stiften anställda musik konsulenter vilka arbetar med gudstjänstutveckling och kursverksamhet.

Två ärevördiga förbund hör för närvarande till Kyrkosångsförbundet, KSV i Göteborgs och i Linköpings stift. De övriga delförbunden utgör var för sig intressanta exempel på kyrkosångsrörelsens vidd. De visar på hur varierad och rik utvecklingen varit under 1900-talet. Dessa delförbund odlar och utvecklar olika delar av det kyrkomusikaliska arvet. Här väljer jag att endast i korta drag karakterisera dem.

För att utveckla och vidareföra den gregorianska traditionen bildades på initiativ av Knut Peters och Arthur Adell år 1941 Laurentius Petri Sällskapet för evangeliskt gudstjänstliv, som i sina stadgar beskriver sitt syfte som "att på vår svenska reformationstids grundval återuppbbygga en evangelisk tidegärds tradition till stärkande av den enskil-

des och hemmets andaktsliv och till församlingens uppbyggande.”⁵ Sällskapet ordnar studiedagar och gav tidigare ut en urkundsserie om svenskt gudstjänstliv. Dess huvudorgan är idag årsboken *Svenskt gudstjänstliv*, som startades redan år 1926 av Arthur Adell under namnet *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv*.

Ett växande intresse för Heinrich Schütz och det tidiga 1600-talets musik resulterade i att den svenska sektionen av Heinrich Schütz-sällskapet bildades vid en internationell Schütz-vecka i Uppsala år 1954. Domkyrkoorganisten i Uppsala, Henry Weman, var en drivande kraft under många år. Moderorganisationen, det internationella Heinrich Schütz-sällskapet, bildades år 1930 i Tyskland och har sitt säte i Kassel. Nationella sällskap finns i 13 länder.

Med inspiration från USA och England har den liturgiska dansen i olika former vunnit insteg i Svenska kyrkan. På grund av dansens nära samband med kyrkans musik blev det naturligt att söka inlemma den i gudstjänstlivet. Kristna Dansgemenskapen i Sverige (KDGS) bildades 1993 och är en del av International Christian Dance Fellowship. Dess syfte är att vara en inspirationskälla för alla som känner intresse för och kanske längtan efter dans till Guds ära.⁶

Många barn- och ungdomskörer har en stark dominans av flickor. Många vuxenkörer lider brist på män, åtskilliga körer har utvecklats till damkörer eller körer med endast en mansstämma. Den fyr- eller flerstämmiga sången behöver mansröster. Bristen på män i kyrkokörerna har under lång tid varit ett återkommande ämne i Kyrkosångsförbundets överläggningar, liksom frågan om att få fram fler gosskörer i Svenska kyrkan. Den anglikanska kyrkans starka gosskörtradition har länge varit en utmanande och inspirerande förebild. Diskussionerna resulterade i en inbjudan till en av Anders Lindström ledd gosskörfestival på Stiftsgården i Rättvik 1996, där Svenska kyrkans gosskörförening bildades. Gosskören är i sig ett mycket värdefullt tillskott till församlingarnas musikliv. Som ett bimotoiv kan också fin-

⁵ Se härom volymen *Tidegårdens tillskyndare*.

⁶ Denna rörelse med tydligt kristen profil ska skiljas från Sacred Dance/Circle Dance, på svenska Heliga Danser, en andlig rörelse utan konfessionella drag, även om den i Sverige främst förekommer inom Svenska kyrkan. [Red.]

nas en förhoppning att gosskörerna ska bli en god rekryteringskälla för kyrkokörernas mansstämmor.

Kyrkosångshögtider

Med bildandet av Sveriges Kyrkosångsförbund år 1925 fick den växande körrörelsen i vårt land en sammanhållen organisation. En stor del av den nybildade styrelsens uppgift blev att organisera regelbundet återkommande kyrkosångshögtider avsedda dels att skapa sammanhållning inåt mellan kyrkans körer, dels att manifesteras den kyrkliga körrörelsen utåt, dels slutligen att förmedla ny repertoar och nya tankar till församlingarna.

Den första allmänna svenska kyrkosångshögtiden hölls i Linköping 14–17 oktober 1927. Med tanke på att den svenska kyrkosångsrörelsen ännu var ung gör repertoaren ett imponerande intryck. Under Adolf Andréns ledning sjöngs Bachs Magnificat (på svenska). Andréns var organist i Olaus Petri i Örebro. Många deltagare minns nog också Albert Schweitzers orgelkonserter under denna högtid. Tre år senare framfördes stora delar av Bachs erkänt svåra h-mollmässa vid kyrkosångshögtiden i Örebro, också här med Adolf Andréns som dirigent.

Vid rikskyrkosångshögtiderna fanns ambitionen att låta deltagarna lära känna samtida repertoar. Det blev redan under 1960-talet vanligt att Kyrkosångsförbundet beställde ett verk av någon känd tonsättare till kommande kyrkosångshögtid. Sådana beställningsverk har skrivits av bl.a. Gunnar Thyrestam, Sven-Erik Johansson, Roland Forsberg, Egil Hovland, Ingmar Milveden, Trond Kverno, Curt Lindström, Thomas Jennefeldt och Johannes Johansson.

I regel är det Kyrkosångsförbundets dirigenter som i nära samarbete med styrelsen varit musikaliskt ansvariga för högtidernas utformning. Vissa framstående körer framträdde som inspirerande och förebildande föredömen. Tidegården och gudstjänsternas utformning blev med tiden allt viktigare. Konserterna fick ofta en liturgisk utformning. Den avslutande högmässan blev kyrkosångshögtidernas höjdpunkt.

Mot slutet av 1900-talet fick kyrkosångsfesterna en större betoning

på det pedagogiska. (Ordet högtid har med tiden ersatts med ordet fest.) Nykomponerat material och nyskrivna böcker har presenterats, kända kyrkomusikprofiler har intervjuats, nyvunna insikter om gregoriansk sång och olika tiders utförandepraxis av denna sång har fått utrymme. Deltagarna har fått välja vilka ämnen de velat fördjupa sig i. År 2009 anordnades för första gången en kyrkosångsfest i ett grannland. Deltagarna for med färja till Tallin, där festen ägde rum. Detta gav tillfälle till samarbete med estniska kyrkokörer och skänkte en inblick i Estlands kyrkomusikaliska kultur.

Deltagarantalet vid rikskyrkosångsfesterna har varierat. På grund av det växande deltagarantalet blev det redan från slutet av 1960-talet nödvändigt att inte bara dubblera högtiderna utan ibland fira tre eller fyra högtider under samma år. Senare har vart tredje år samlats mellan 1000 och 2000 körsångare, år 1975 uppemot 2500. Stiftsförbunden anordnar dessutom regelbundna körsamlingar. Det är ofta omvittnat hur körsångare stimuleras av att få sjunga tillsammans med många andra och därigenom uppleva sig som en del i en stor körrörelse. Detta gäller inte minst sångare i mindre kyrkokörer.

Barn- och ungdomskörer

Kyrkosångsförbundets arbete har under senare år breddats alltmer. Det är inte längre kyrkosångsfesterna som upptar huvuddelen av styrelsens arbete. Många utmaningar har tvingat fram nya satsningar på olika områden.

Barnkörerna har en lång tradition i Svenska kyrkan. Skolkantorerna sjöng med sina elever och lät dem sjunga vid högtiderna i kyrkan. Det var mot mitten av 1900-talet som barn- och ungdomskörer började bildas mer allmänt i församlingarna. År 1941 deltog för första gången en barnkör, Kumla kyrkas barnkör, vid en kyrkosångshögtid, ett slags markering av barnkörernas betydelse.⁷

Inom Kyrkosångsförbundet fanns på 1940-talet en Barn-och ungdomskörsektion och en Instrumentalsektion. De ombildades år 1970

⁷ Se vidare Gunnel Fagius artikel i denna årsbok. [Red.]

till Ung Kyrkomusik, som blev ett samarbetsorgan mellan Kyrkosångsförbundet och Riksförbundet Kyrkans Ungdom (RKU). Ung Kyrkomusik bedrev en omfattande kursverksamhet genom sommarkurser för körledare med inriktning på barn- och ungdomskörmetodik, men inriktade sig också på instrumental och vokal interaktion i församlingarnas ungdomsgrupper. Ung Kyrkomusik upplöstes år 1992 och ersattes av en Barn- och ungdomskörsektion. När ungdomskörerna började visa en vikande tendens på 1990-talet började Kyrkosångsförbundet planera för att möta denna utmaning och bjöd in till en nationell Ungdomskörfestival. Den första hölls i Linköping år 2005, och de årliga festivalerna har visat sig ha en inspirerande funktion för församlingarnas ungdomskörer. En nationell ungdomskör av hög klass har bildats år 2006. Den fungerar som en slags mönsterkör för ungdomars körsjungande och har även sjungit utanför vårt lands gränser. Under de senaste tre åren har Kyrkosångsförbundet arrangerat en riksfest för unga röster, barn 9–12 år.

Utbildningar, möten, symposier och utgivning

Mot slutet av 1960-talet fick utbildningen av kyrkomusiker och körsångare en allt större plats i Kyrkosångsförbundets verksamhet. Den har skett i nära samarbete med Sveriges Kyrkliga Studieförbund, bildat 1930, nuvarande Sensus, som från 1900-talets mitt hade egna anställda musikkonsulenter. Stor betydelse för kyrkans musik fick Kjell Bengtsson, som från starten 1970 var ledamot i Ung Kyrkomusik och senare också i Kyrkosångsförbundets styrelse. Han blev musikrektor i SKS, och samarbetet med SKS blev för Kyrkosångsförbundet mycket fruktbart. En rikhaltig utgivning av kyrkligt användbar musik har skett, ofta inriktad på de mindre kyrkokörernas behov. Kursverksamheten har varit kvalitativt högtstående.

Ung Kyrkomusik i nära samarbete med SKS anordnade på 1970- och 80-talen sommarkurser för körledare på Geijerskolan i Ransäter, senare också på andra folkhögskolor. Därigenom tillkom Diskanten, ett ovärderligt material för barnkörer, där Carl-Bertil Agnestic gav kyrkan användbar musik för gudstjänsten. Men också nya texter

vid sidan av bibliskt och annat traditionellt material behövs för att skapa ny musik. Författare och tonsättare behöver finna varandra i ett samarbete. För att skapa mötesplatser inbjöds vid sommarkurserna författare som Eva Norberg Hagberg, Britt G. Hallqvist, Christina Lövestam och tonsättare som Egil Hovland, Sven-Erik Johansson, Georg Riedel och Anders Öhrwall. Kurserna var främst inriktade på barn- och ungdomskörpedagogik, men här tillkom och bearbetades också ett rikhaltigt sång- och gudstjänstmaterial, som utgavs och kom till användning i församlingarnas gudstjänster och körverksamhet.

Kyrkosångsförbundet var under många år med i KÖRSAM, en sammanslutning av körorganisationer inom Sverige som bildades 1970 och lades ner 2012. Genom KÖRSAM har internationella europeiska kontakter upprätthållits, såsom med Europa Cantat. Det nordiska samarbetet har lett till att ett Nordiskt kyrkomusikmöte anordnas vart fjärde år i något av de nordiska länderna. Tillsammans med SKS och Kyrkomusikernas riksförbund startades dessutom Nationella kyrkomusiksymposier – det första hölls i Stockholm år 1998. Dessa symposier har samlat stora skaror av kyrkomusiker. Ny repertoar, nya gudstjänstformer, intressanta föredrag och diskussioner har stått på programmet. Nu senast i Uppsala år 2012 deltog 1300 personer.

En stor utbildningsatsning för körsångare började mot slutet av 1990-talet, ett projekt med både musikalisk och liturgisk utbildning i fokus. ”Mitt i kören, mitt i kyrkan” – namnet lånat från ett studiehäfte som blivit förbundets storsäljare – ger undervisning om kyrkorum och gudstjänst, tonbildning, musikaliska elementa och körsång. Vintermöten för kyrkomusiker har anordnats sedan 1980-talet, först av Ung Kyrkomusik, senare av Svenska Kyrkans Ungas musikkommitté, men under senare år på nytt i Kyrkosångsförbundets regi. Här belyses aktuella trender och frågor som är viktiga för kyrkomusiker och för kyrkans musik, med tonvikt på teologiska frågor. Dessa vintermöten riktar sig särskilt till kyrkomusiker och präster, men det är inte ovanligt att hela arbetslag i församlingarna deltar.

En kyrkomusiker kan inte förväntas behärska all slags musik. För att utbilda medarbetare som kan förstärka och bredda det musikaliska arbetet i församlingarna introducerade Kyrkosångsförbundet på

1990-talet en församlingsmusikantutbildning för ungdomar. Åtskilliga av dessa ungdomar har gått vidare till musikalisk tjänst i kyrkan.

Under åtskilliga år har Sveriges körförbund och Ung sång arrangerat kvalificerad körledarutbildning. Nu deltar även Kyrkosångsförbundet i detta projekt.

Internationella influenser satte spår i kyrkans körarbete från 1970-talet, då Anders Lindström och Kjell Bengtsson efter studiebesök i England lät översätta och introducera Carols och annan körmusik. Även från Italien och Polen hämtades körsånger, och den afrikanska sången kom på sjuttio- och åttiotalen att bli mycket populär, främst bland ungdomar. Kommuniteterna i Taizé och Iona har också gett inspiration till körernas gudstjänstmedverkan. Lars Åberg och Curt Lindström, båda verksamma kyrkomusiker inom Kyrkosångsförbundet, lät översätta och utge den första boken med Taizésånger på Wessmans förlag år 1978.

Uppmärksammas och vida spridd i kyrkomusikaliska kretsar blev *Människan i kören*, utgiven 1982, en handledning i körpsykologi.

Under en lång tid och med många tonsättare engagerade skrev Margareta Melin i mitten av 1990-talet *Kärnord*, ett antal texter för kyrkoåret, med inriktning på körsång och församlingssång. Detta häfte, utgivet av Gehrman's musikförlag, har fått stor användning som sammanbindande sånger mellan mässans första textläsningar, vilket var det primära syftet, men även på andra platser i mässan.

De etablerade förlagen såsom Wessmans, Gehrman's och Verbum har under många år visat stort intresse för att ge ut användbar musik bl.a. för kyrkokörer. År 2000 bildade Sveriges Kyrkosångsförbund ett eget förlag, som framför allt har utgivit material för kyrkosångsfesterna men även varit till nytta för mindre körer med begränsade resurser.

I samband med vissa "år" som uppmärksammades av Kyrkosångsförbundet har en mängd notmaterial och böcker getts ut, material som riktat sig både till körledare och korister (se nedan).⁸

8 För en fylligare framställning se Larsson 2005, s. 1–17.

Att fira år och dagar

Det har varit naturligt för Kyrkosångsförbundet att anknyta till de stora tonsättarna. År 1950 firades 200-årsminnet av Bachs död vid stora kyrkosångshögtider i Lund och Uppsala. 1985 uppmärksammades Bachs, Händels och Schütz' födelseår 1685 respektive 1585. Den stora musikfesten firades i Uppsala, fyndigt benämnd "1000-årsjubileum". Under året utgavs i SKS:s och Kyrkosångsförbundets regi ett åttiotal titlar om kyrkomusik och gudstjänst.

Den som firar "år" kan naturligtvis beskyllas för att vara tillbakablickande och nostalgisk. Gäller det Kyrkosångsförbundet? Visst har gregorianiken och de stora giganterna en stark ställning i svensk kyrkomusik. Kyrkans musik är levande tradition. Men Kyrkosångsförbundet har alltid strävat efter att också låta vår egen samtid avspeglas i musiken och inte väjt för avancerade uttryck för den musikaliska tolkningen av kristen tro.

Ett Kyrkosångens år utlystes år 1996, med ett rikhaltigt material för församlingar och körer, såsom CD-skivan *Altarsång* för liturger, en samling med tio musikgudstjänster och en bok med titeln *Den oumbärliga sången*. Syftet med detta år var framför allt att aktivera församlingssången och låta körerna vara aktiva för att stimulera hela församlingen till sång.

Redan under 1920-talets sista år diskuterades möjligheten att fira en riksomfattande Kyrkosångens dag, eventuellt vid Kyndelsmäss. Ingenting hände i frågan. Det dröjde ända till år 1992, då Kyrkomötet på initiativ från Kyrkosångsförbundet rekommenderade att Kyndelsmässodagen skulle firas som Kyrkomusikens dag i församlingarna. Ibland tar saker och ting sin rundliga tid. Denna söndag har i många församlingar blivit en dag som uppmärksammas med en myckenhet av musik.

Tidningen

En rörelse behöver en tidning, ett sammanhållande band med information om vad som planeras och beslutas. Redan vid bildandet av Sveriges Kyrkosångsförbund utgavs en tidning, *Kyrkosångsförbundet*, med information om kyrkosångshögtider, notiser från körers framträdanden och en recensensionsavdelning. Någon gång förekom också debatter. Tidningen var från början ett enkelt fyrasidigt häfte, som så småningom blev fylligare. Den nådde nästan uteslutande till kyrkomusiker. Tidningen fick ett praktiskt värde också genom de notbilagor som åtföljde utgivningen.

Senare har andra lösningar av tidningsfrågan prövats: först år 1967 en sammanslagning av tidningen *Kyrkosångsförbundet* och *Kyrkomusikernas Tidning* (1970–1983 benämnd *Svensk Kyrkomusik*), sedan ett samarbete mellan Kyrkosångsförbundet och *Kyrkans Tidning*. Då ingendera lösningen ansågs fungera tillräckligt väl beslöt Kyrkosångsförbundets styrelse efter intensiva diskussioner att förbundet på nytt skulle starta en egen tidning.⁹ År 1990 tillkom tidningen *Körjournalen* med Anki Lindström som redaktör. *Körjournalen* utkommer sex gånger om året, och upplagan har genom åren hållit sig kring cirka 6000 prenumeranter. Tidningen har stor betydelse som opinionsbildare, den ger information om vad som är aktuellt i kyrkomusik-Sverige och i andra länder och tar även upp väsentliga diskussioner om repertoaren och om körens roll i gudstjänsten.

En ideell rörelse

Från allra första stund har Kyrkosångsförbundet varit en ideell rörelse. Ingvar Sahlin beskriver i sin artikel i jubileumsskriften många körsångares situation: "... plikt-kollisioner mellan kyrka och hem, mellan snuviga barn och körövningar, mellan möjligheter till extraknäck och körengagemang." Kyrkokörernas engagemang kan närmast jämföras med de kyrkliga arbetskretsarnas och syföreningarnas arbete. För övrigt är det svårt att i kyrkans sammanhang finna en lika

⁹ En utförlig sammanställning i tidningsfrågan finns i Sjöqvist 2001.

brinnande idealitet som hos kyrkokoristerna. De samlas vecka efter vecka till repetitioner, de medverkar i församlingens gudstjänstliv och ofta även på vårdhem och ålderdomshem. Det händer tyvärr fortfarande att kyrkokoristerna glöms bort, när man från centralt kyrkligt håll beskriver församlingarnas ideella arbete.

Som erkänsla för deras insatser i församlingens liv har många kyrkokörer beretts tillfälle att fara på kyrkosångsfester i både rikskyrka och stift. Detta fyller en dubbel funktion: det är en stimulans att få sjunga tillsammans med många andra korister, och man får lära känna ny och ibland utmanande repertoar. Det är för de mindre köerorna som kyrkosångsfesterna betyder mest.

Men idealiteten i kyrkosångens värld sträcker sig långt vidare. Alla styrelseledamöter i stiftsförbund och riksförbund sköter sina uppgifter vid sidan av sina ordinarie arbeten. Ofta kan det innebära en stor arbetsbörda inte minst för dem som anförtros uppgiften som förbundsdirigenter.

För att hjälpa och stödja de ideellt arbetande beslöt Kyrkosångsförbundet år 1985 att deltidsanställa en kamrer. Under många år innehades den posten av universitetslektor Jan Rudérus. När tidningsfrågan så småningom fick sin lösning blev det 1990 möjligt att tillsätta en redaktör, som också blev förbundssekreterare. Under 2000-talets första år anställdes också en körpedagog på deltid. Enligt senaste årsmötesprotokoll har Kyrkosångsförbundet fyra anställda, varav två heltidstjänster. Denna anspråkslösa och långsamt växande organisation har givit förbundet möjligheter att ta på sig nya viktiga uppgifter.

Varje anställning och arvodering är ett vågspel, eftersom Kyrkosångsförbundets ekonomi är beroende av Tacksägelsedagens kollekt. Personliga medlemsavgifter förekommer inte, utan via stiftsförbunden får Kyrkosångsförbundet en del av de kollektiva avgifter som betalas för varje kör – oftast kommer avgiften direkt från församlingarnas eller pastoratens kyrkokassa. Stiftsförbunden är i sin tur beroende av de stiftskollekter som de tilldelas.

Grunden är församlingens kyrkokör

Svenska kyrkan har sin grund i lokalförsamlingen. All organisation i stifts- och rikskyrka är till för att hjälpa församlingarna att utvecklas. På samma sätt med kyrkokörrörelsen. I Kyrkosångsförbundet står den enskilda församlingens kyrkokör i centrum, det är den som behöver material och inspiration, som att få fara på kyrkosångsfester i stift eller rikskyrka. I församlingarna finns numera vid sidan av den traditionella fyrstämmiga kyrkokören många slags körkonstellationer företrädda: damkörer, manskörer, barnkörer, ungdomskörer, gospelkörer och instrumentalgrupper med olika inriktning.

En kyrkokör är en privilegierad människa. Man får tillfällen att sjunga, man får träffa andra som har samma intresse och man får möjlighet att i sångtexter och vid gudstjänster tränga in i ett rikt andligt arv som personligen kan fördjupa och engagera.

Kyrkans körer lever numera i en konkurrenssituation som inte fanns när kyrkosångsrörelsen startade. Då var kyrkokörerna mer ”ensamma på planen”, ofta fyllde de också funktionen av att vara hembygdskörer, som även sjöng vid majbrasa och midsommarfirande. Numera finns ett mycket stort utbud av körer, i föreningar, på arbetsplatser, överallt i samhället. Att kyrkosångsrörelsen fortfarande står stark i vårt land är glädjande, men ingen kan blunda för att situationen har förändrats. Redan nu märks svårigheter att rekrytera körsångare i vissa församlingar. Kyrkosång och körrörelse går en utmanande och spännande framtid till mötes.

Kyrkokören som en del av församlingen

En speciell utmaning har kyrkokören under hela sin existens fått leva med. I kyrkans långa historia kom de övade sångarnas – körens – framväxt att betyda att församlingens sång mattades. Under medeltiden blev den liturgiska sången allt konstfullare, och i synnerhet i de större kyrkorna där mässan sjöngs tog kören alltmer över det musikaliska. Den senare medeltiden före reformationen bär prägel av en liturgisk och musikalisk utarmning i många kyrkor, kanske med undantag av stiftskyrkor och vissa klosterkyrkor.

En av Martin Luthers stora insatser var att låta församlingssången få en central plats i gudstjänsten. Detta har också präglat det liturgiska förnyelsearbetet i Sverige. Biskop Aulén betonade ofta att kören under reformationstidevarvet inte betraktades som något vid sidan om. ”Kör och församling var inte två skilda ting. Kören var en del av församlingen och hade just såsom sådan fått sig särskilda uppgifter anförtrodda.”¹⁰ I kyrkosångsrörelsens barndom sjöng kören mer som ett ”tillskott” till gudstjänsten, en sång före predikan, möjligen också efter predikan och kanske som postludium. Körens plats var uppe på orgelläktaren, en placering som inte direkt framhävde att kören var en självklar del av församlingen. Kören sjöng *för* församlingen, den utsmyckade och förgyllde gudstjänsten vid vissa tillfällen. Inte förrän på 1950-talet började man mer allmänt engagera sig i frågan hur kören skulle integreras i församlingen och dess sång i gudstjänstens liturgiska sammanhang. Nu började kören gå i procession, sjunga från en plats i koret och sjunga psalmernas verser växelvis med den övriga församlingen. Introitussång blev också mer allmän för körerna. Diskanter, överstämmor och fyrstämmig församlingssång prövades här och var för att ge eftertryck åt att kören är en del av församlingen, med speciella uppgifter i liturgin. Samtal fördes också om körens huvuduppgift. Var det att sjunga i konserter och musikgudstjänster eller inrikta sig på församlingens ordinarie gudstjänstliv? Kyrkosångsförbundet har i sitt idéarbete alltid hävdade att kören inte skall beröva den övriga församlingen tillfällen att sjunga. Körens uppgift är att, som en del av församlingen, på olika sätt stimulera församlingssången och berika gudstjänsten genom att i introitus och hymner sjunga till Guds ära på den övriga församlingens vägnar.

Det har också funnits ett pågående samtal om förhållandet mellan konsert och musikgudstjänst. Under en lång följd av år gjorde Gudrun Zethelius ett stort arbete som förbundets sekreterare, och hon var i förbundets styrelse även en inflytelserik och kunnig teolog. Hon var en av dem som i många sammanhang bestämt hävdade att ordet konsert borde bannlysas och att inga applåder skulle förekomma i

¹⁰ Aulén 1961, s. 204–212, citat s. 205.

kyrkan, eftersom allt i gudstjänsten sker till Guds ära. Huvudinriktningen i Kyrkosångsförbundet har varit att söka integrera bön, psalm och texter i körens olika framträdanden och arbeta för att kör- och församlingssång infogas i en helhet med klar gudstjänstkaraktär. Vad som sedan upplevs som gudstjänst av den enskilde deltagaren är ju något som ingen kan bestämma över, det är en personlig sak.

Under hela Kyrkosångsförbundets historia har väsentliga samtal hållits levande om repertoar och kvalitet. En frågeställning som ofta diskuterades handlade om kyrkligt värdig musik. Frågan har särskilt aktualiserats när nya former av musik knackat på kyrkoporten, som visan, rocken, popen. Numera är frågeställningarna inte så mycket knutna till musikgenrer utan handlar mer om vikten av god kvalitet och integration i gudstjänsten.

Kyrkosången, kyrkoordningen och verksamhetsindelningen

När gällande Kyrkoordning för Svenska kyrkan (KO) skall ange vad som är en församlings uppgift heter det: ”Församlingens uppgift är att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission.”¹¹ Många kyrkomusikaliskt engagerade människor har reagerat mot att musiken och körsången inte framhävs utan har fått en undanskymd plats i Kyrkoordningen. Detta trots att kyrkans körer är den största aktiva gruppen i Svenska kyrkan och att musikgudstjänster, ofta med körmedverkan, samlar stora skaror – ofta människor som annars sällan kommer till kyrkan – för att inte nämna all gudstjänstmedverkan av körerna. Samtidigt kan man lätt konstatera att kyrkosången berör alla de viktiga perspektiv på kyrkans uppgift som KO framhäver:

Kyrkosången hör nära samman med *gudstjänsten*. Det är i gudstjänstlivet som kyrkokörerna deltar.¹² Koristerna är en del av den gudstjänstfirande församlingen. Med sin sång inspirerar de hela församlingens sång, lyfter fram kyrkans rika musikaliska arv, sjunger texter som är böner och förkunnelse.

¹¹ *Kyrkoordning* 2005, 2 kap. 1 §.

¹² Se Larsson 1995, s. 25–32.

Kyrkosången hör nära samman med *diakonin*. Kyrkokören är för körsångarna själva en läkande miljö, i regelbunden gemenskap med människor med samma intresse och genom musikens förmåga att ”lyfta” och trösta. De människor som tar del av körens sång i gudstjänster och vid konserter får del av det musikaliska och textburna budskap som kören förmedlar, vilket kan ge dem kraft i deras vardagsuppgifter.

Kyrkosången hör nära samman med *undervisningen*. Körsångaren får själv rika tillfällen att fördjupa sig i kyrkans budskap, genom sångtexter och genom ansvarstagande i kyrkans gudstjänstliv, vilket ger anledning till samtal i kören och sätter tankar i rörelse. Till dem som lyssnar till kören förmedlas i sångernas texter ett kristet budskap som härrör från olika tider i kyrkans historia.

Kyrkosången hör nära samman med *missionen*. För körsångarna själva innebär körövningar och gudstjänster att ”utsätta sig för” genuin kristen påverkan, och även att förmedla den till andra genom sin sång. Den missionerande funktionen är stark i sången. Det sägs ofta att hemligheten med reformationens genomslagskraft var just sången.

Kyrkosången och kyrkokörerna uppfyller till fullo alla de kriterier som kyrkoordningen uppställer. Det gäller både dem som nås av körens sång och koristerna själva. En fråga som nyligen väckt diskussion är den verksamhetsindelning från 2011, utarbetad av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, som kyrkokansliet sänt ut, där gudstjänst, diakoni, undervisning och mission inte ses som olika perspektiv på kyrkans uppgift, utan som fyra verksamheter som skall ligga till grund för ekonomisk redovisning i församlingar och pastorat.¹³ Man kan ju fundera över hur det kyrkomusikaliska arbetet skall fördelas i en sådan redovisning. Som visats här ovan hör kyrkomusiken nära samman med samtliga perspektiv. Genom uppspjälkningen döljs kyrkomusiken som en självständig levande kraft i allt församlingens liv. Därför får det ses som en angelägen uppgift att stärka medvetandet inom kyrkan för kyrkomusikens genomgripande betydelse i församlingslivet. På lokalplanet är det församlingsinstruktionen som tydligt och

¹³ ”Modell för verksamhetsindelning 2011”, i *Observera* nr 4, januari 2011.

klart behöver visa kyrkosångens stora betydelse i församlingslivet. Kyrkosångsförbundet har här en uppgift att vägleda och inspirera.

De övergripande bestämmelser för rikskollekter som kyrkostyrelsen nyligen fastställt gör det inte självklart för Kyrkosångsförbundet att få rikskollekt.¹⁴ Man kan tycka att kyrkans största ideella rörelse, med ett litet men betydelsefullt rikskansli som betjänar alla kyrkokörer, självklart skall ha sådan kollekt.

Tradition och förnyelse

Förnyelse på traditionens grund har varit en ledstjärna för Sveriges Kyrkosångsförbunds arbete genom åren. Som nuvarande styrelseordföranden Lena Fagéus uttrycker det i den senaste verksamhetsberättelsen (november 2009–oktober 2011): ”Det är en speciell utmaning att arbeta i organisationer som har funnits under lång tid. Utmaningen består i att värna traditioner och samtidigt förändra och verka för förnyelse.”¹⁵

Summary

The Church of Sweden Choral Association (Sveriges Kyrkosångsförbund, SKSf)

Established in 1925, The Church of Sweden Choral Association is an independent organization within the Church of Sweden (Evangelical Lutheran), cooperating closely at national levels with the Church of Sweden. In Sweden, church choir singers comprise by far the biggest group of lay persons actively participating in the Church of Sweden. With some 80,000 members of all ages from all over Sweden, the Church of Sweden Choral Association is Sweden's largest choral association.

Comprised of local or regional associations, usually formed at dio-

14 Riktlinjerna återfinns på Svenska kyrkans hemsida, www.svenskakyrkan.se/kyrkostyrelsen > rikskollekter [2013-05-30].

15 Verksamhetsberättelsen finns i sin helhet på SKSf:s hemsida, <http://www.sjungikyrkan.nu/skf/content/om-sksf> > Förbundsstämma [2013-05-30].

cese level (whose membership in turn comprises either individual members of clergy, church musicians and choristers or choirs), the national association's primary task is to support church choirs (both conductors and singers) from all over the country, through activities designed to further develop and inspire choral music in the Church of Sweden. To that end, the national association has organized choral festivals for adult church choirs since 1927, currently at three locations every third year. The Association develops and produces inspirational materials and new orders of service for different types of church services for the church year. It also regularly commissions both new sacred choral music and new choral arrangements by contemporary Swedish composers and writers, to broaden and deepen the repertoire of church choirs. Courses directed at both conductors and singers are arranged, as well as an annual conference for clergy, church musicians, church administrators and church politicians, directing attention towards new trends and theological developments.

In SKsf there are many member organizations with special tasks in the field of worship life in the Church of Sweden.

SKsf nowadays finds it necessary to strengthen the activity of young people. Therefore, a Church festival for young singers is organized as well as other activities specially directed to young singers. As a result of these efforts, SKsf has also established The Church of Sweden's National Youth Choir, founded in October 2006.

Since 1990 SKsf edits a journal, *Körjournalen*. Earlier there have been different attempts to cooperate with other journals. The first little magazine, *Kyrkosångsförbundet*, existed 1925–1966.

During the last 30 years, SKsf has broadened its activity by celebrating different important "years" and editing a lot of materials, books and music. It has in many ways been a very close and inspiring relationship with the church study organization, SKS.

SKsf now has to handle a new situation, because of the growth of the choir life in Sweden. It is a situation of competition, which was not known some decades earlier. An older problem is the lack of men in the choirs and the lack of boys in the children's choirs. SKsf has in 1996 formed an organization of boys, Sveriges gosskörörening.

Financially, SKSf as a national association is dependent on an annual collection, which is often called into question by the Church authorities. Nowadays there are also some discussions about the role of Church music in parish life, not least how to express its standing in the Church Ordinance and in local documents.

The chairman of SKSf, Lena Fagéus, gives her point of view about the future: It is a particular challenge to defend traditions and at the same time work for renewal.

Källor och litteratur

- Aulén, Gustaf, 1961, *Högmässans förnyelse liturgiskt och kyrkomusikaliskt*. Stockholm.
- Aulén, Gustaf, 1975, [Hälsning i] *Svensk kyrkomusik 1925–1975: Utgiven till RISK:s förbundsstämma 1975 med anledning av SKSF:s 50-åriga verksamhet*, s. 5. Stockholm.
- Bexell, Oloph, 1987, *Liturgins teologi hos U. L. Ullman* (Bibliotheca theologiae practicae, 42). Uppsala.
- Den outhärliga sången*, 1995, red. Anki Lindström. Hisings Backa.
- Jonson, Jonas, 2011, *Gustaf Aulén, biskop och motståndsmän*. Skellefteå.
- Kyrkoordning 2005 för Svenska kyrkan med angränsande lagstiftning*. Stockholm.
- Larsson, Rolf, 1995, "Kören i gudstjänsten", *Den outhärliga sången*, red. Anki Lindström, s. 25–32. Hisings Backa.
- Larsson, Rolf, 2005, *Levande sångers brus: Kyrkosångsförbundet 80 år, 1925–2005*, utg. av Sveriges Kyrkosångsförbund. Uppsala.
- Martling, Carl Henrik, 1992, *Svensk liturgihistoria* (Stiftelsen Kyrkovetenskapliga Institutets skriftserie, 3). Stockholm.
- Observera*, utg. av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.
- Sahlin, Ingvar, 1975, "Sveriges Kyrkosångsförbund 50 år", *Svensk kyrkomusik 1925–1975: Utgiven till RISK:s förbundsstämma 1975 med anledning av SKSF:s 50-åriga verksamhet*, s. 13–44. Stockholm.
- Sjöqvist, Jerker, 2001, "Kyrkomusikernas tidning – och andra", i *Kyrkomusikernas riksförbund 1901–2001*, s. 112–132. Stockholm.
- Svenska kyrkans hemsida, www.svenskakyrkan.se/kyrkostyrelsen, >rikskollekt
- Sveriges Kyrkosångsförbunds hemsida, <http://www.sjungikyrkan.nu/skf/content/om-sksf>
- Tidegårdens tillskyndare*. Svenskt Gudstjänstliv 66 (1991) = Tro & tanke 1991:5.

